

MOUNT ATHOS CENTER

IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**MOUNT ATHOS:
SPREADING THE LIGHT IN
THE ORTHODOX WORLD:
THE METOCHIA**

CONFERENCE PROCEEDINGS

THESSALONIKI

2015

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ
MOUNT ATHOS CENTER

9^ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ 2014
"Η ΕΞΑΚΤΙΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
ΣΤΟΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟ ΚΟΣΜΟ: ΤΑ ΜΕΤΟΧΙΑ"

Θ' ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Η ΕΞΑΚΤΙΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΣΤΟΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟ ΚΟΣΜΟ: ΤΑ ΜΕΤΟΧΙΑ

MOUNT ATHOS: SPREADING THE LIGHT
TO THE ORTHODOX WORLD: THE METOCHIA

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
CONFERENCE PROCEEDINGS

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 21-23 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2014
ΑΙΘΟΥΣΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
THESSALONIKI 21-23 NOVEMBER 2014
HALL OF THE CENTRAL MUNICIPAL LIBRARY OF THESSALONIKI

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

Γιάννης Μπουτάρης, Δήμαρχος Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος Δ.Σ.

Ιερομόναχος Νικόδημος Λαυριώτης, Εκπρόσωπος Ιεράς Κοινότητας, Αντιπρόεδρος

Γέρων Βαρνάβας Βατοπαιδινός, Εκπρόσωπος Ιεράς Κοινότητας, Μέλος

Γέρων Νικόδημος Αγιοπαυλίτης, Εκπρόσωπος Ιεράς Κοινότητας, Μέλος

Παναγιώτης Αβραμόπουλος, Πρόεδρος Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Θεσσαλονίκης,
Αναπληρωτής Προέδρου του Δ.Σ.

Γιώργος Αρβανίτης, Δημοτικός Σύμβουλος Δήμου Θεσσαλονίκης, Μέλος

Θωμάς Ψαρράς, Γενικός Γραμματέας, Δήμου Θεσσαλονίκης, Μέλος

Δημήτριος Σαλπιστής, Διευθύνων της Αγιορειτικής Εστίας

Αναστάσιος Ντούρος, Προϊστάμενος Διοικητικών και Οικονομικών Υπηρεσιών

Η ΕΞΑΚΤΙΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΣΤΟΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟ ΚΟΣΜΟ:

ΤΑ ΜΕΤΟΧΙΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Θ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ,

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2014

Οργάνωση - Συντονισμός: Δημήτριος Σαλπιστής

Υπεύθυνος οργάνωσης - Επιμέλεια: Αναστάσιος Ντούρος

Επιμελητής έκδοσης: Νικόλαος Τουτός

Γραμματεία: Μαρία Γιαννέλου

Τεχνική Υποστήριξη: Κώστας Αργυρόπουλος

Σχεδιασμός: Γρηγόρης Γαζέτας - ΣΗΜΑ Α.Ε.

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία: ThessPrint

© Αγιορειτική Εστία

© Για τα κείμενα: Οι συγγραφείς

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

Εγνατίας 109, 54635 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310 263 308, Φαξ. 2310 250 648

www.agioritikiestia.gr, e-mail: agestia@otenet.gr,

facebook.com/AgioritikiEstia

ISBN: 978-618-80861-6-6

Επιστημονική Επιτροπή του Θ' Διεθνούς Συνεδρίου

Πρόεδρος

Κρίτων Χρυσοχοΐδης, Διευθυντής Ερευνών - Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Εθνικό
Ίδρυμα Ερευνών

Μέλη

Ιερομόναχος Νικόδημος Λαυριώτης

Γέρων Βαρνάβας Βατοπαιδινός

Γέρων Νικόδημος Αγιοπαυλίτης

Πλούταρχος Θεοχαρίδης, Αρχιτέκτονας

Φωκίων Κοτζαγεώργης, Επικ. Καθηγητής Νεοελληνικής Ιστορίας Α.Π.Θ.

Ιωακείμ Παπάγγελος, Δρ. Αρχαιολόγος

Συμεών Πασχαλίδης, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

εικόνα εξωφύλλου:

*Το μετόχι της Ιεράς Μονής Αγίου Παύλου στη Κασσάνδρα,
σε προπολεμική φωτογραφία (σήμερα Νέα Φώκεια)*

Πρόγραμμα Συνεδρίου	06
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ	09
<hr/>	
Χαιρετισμός της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου	11
Χαιρετισμός της Ιεράς Κοινότητας Αγίου Όρους Άθω	13
Χαιρετισμός του Δημάρχου Θεσσαλονίκης και Προέδρου του Δ.Σ. της Αγιορειτικής Εστίας	15
Εισαγωγικό Κείμενο Επιστημονικής Επιτροπής του Θ' Διεθνούς Συνεδρίου	17
Κρίτων Χρυσοχοΐδης, <i>Δημιουργώντας την οικονομική και πνευματική ενδοχώρα του Αγίου Όρους: Μηχανισμοί συγκροτήσεως μετοχίων</i>	21
ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ	33
<hr/>	
K. Smyrlis, G. Banev, G. Konstantinidis, <i>Mount Athos and the economy of Chalkidike, tenth to fifteenth century</i>	35
Φωτεινή Κονδύλη, <i>Ενάντια στην κρίση. Ο ρόλος των αγιορείτικων μετοχίων στο Ύστερο Βυζάντιο</i>	61
Nicholas Melvani, <i>Athonite Presence in Constantinople during the Palaiologan Period</i>	73
Mirjana Živojinović, <i>Τα Μετόχια της Ιεράς Μονής Χιλανδαρίου στα Σκόπια και τα περίχωρά τους</i>	85
Κωνσταντίνος Μουστάκας, <i>Οι αθωνικές περιουσίες στην νοτιο-ανατολική Μακεδονία τις πρώτες δεκαετίες του 16^{ου} αιώνα</i>	93
Φωκίων Κοτζαγεώργης, <i>Τα αγιορείτικα μετόχια στη Λήμνο κατά την οθωμανική περίοδο</i>	107
Γέρων Θεόκτιστος Δοχειαρίτης, <i>Η συρρίκνωση των μετοχίων από τα μέσα του 10^{ου} αι. και μετά</i>	121
Δημήτρης Μουζάκης, <i>Η θέση των αγιορείτικων μετοχίων κατά την περίοδο της απελευθέρωσης του Αγίου Όρους</i>	135
ΜΕΤΟΧΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ	145
<hr/>	
π. Κωνσταντίνος Καλλιανός, <i>Συμβολή στην ιστορία των Αγιορειτικών Μετοχίων των Βορείων Σποράδων</i>	147
Γεώργιος Νάκος, <i>Εξελικτική πορεία των μεταβυζαντινών μετοχίων εκτός του Αγίου Όρους: ενδεικτικές αναφορές απαλλοτριωτικών αποφάσεων μετοχίων της Θάσου</i>	161
Μιλτιάδης Πολυβίου, <i>Το Βατοπεδινό Μετόχι στα Μουδανιά. Η λειτουργία ενός μετοχίου μια ιδιόρρυθμη αγιορείτικη μονή</i>	177
Μιχάλης Καραμπίνης, <i>Η συμβολή ενός αγιορείτικου μετοχίου στη διαμόρφωση της ταυτότητας μιας τοπικής κοινωνίας: η περίπτωση του Αγίου Γεωργίου του Σκυριανού</i>	195
Ιωακείμ Παπάγγελος, <i>Τα αγιορειτικά μετόχια ως συντελεστές ιδρύσεως χωριών στην Χαλκιδική χερσόνησο</i>	203

- μον. Κοσμάς Σιμωνοπετρίτης, *Ο ρόλος των Ηπειρωτών στην αφιέρωση μετοχίων στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες τον 16^ο αιώνα (οι περιπτώσεις του Γκιόρμα και του Μιχαήλ Βοεβόδα)* 219
- Lidia Cotovanu, *Aux débuts de la dédicace des lieux de culte «roumains» envers les Lieux Saints de l'Orthodoxie: entreprise publique ou privée? (seconde moitié du XVIe siècle)* 249
- Radu G. Păun, *Le premier métôchion valaque du monastère de Hilandar (1646)* 275
- Lora Gerd, *Η δήμευση των μετοχίων των Ανατολικών Μοναστηριών και Εκκλησιών στη Μολδαβία και Βλαχία στα 1860 και ο ρόλος της Ρωσίας* 283
- Νικόλαος Λιβανός, *Το μετόχι της Ιεράς Μονής Ιβήρων στη Γεωργία κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα: Μια πρώτη επισκόπηση* 299

ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ

311

- Σοφία Τζωρτζακάκη - Τζαρίδου, *Το νομικό καθεστώς των μετοχίων του Αγίου Όρους κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας* 313
- Δημήτριος Νικολακάκης, *Το προνομακό φορολογικό καθεστώς των μετοχίων και της εν γένει ακίνητης περιουσίας των μονών του Αγίου Όρους* 323
- Αναστάσιος Νικόπουλος, *Εγγυήσεις του Ελληνικού κράτους για το καθεστώς του Αγίου Όρους και οι απαλλοτριώσεις των αγιορείτικων μετοχίων* 343

Ο ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ

363

- Δημήτριος Καλπάκης, *Για μια μακροσκοπική εξέταση του φαινομένου των μετοχίων: Μεθοδολογικές προσεγγίσεις* 365
- Πλούταρχος Θεοχαρίδης, *Επισκόπηση της αρχιτεκτονικής των αγιορείτικων αγροτικών μετοχίων της Μακεδονίας* 375
- Πασχάλης Ανδρούδης, *Βυζαντινοί πύργοι στα Αγιορείτικα μετόχια της Χαλκιδικής* 387
- Νίκος Μερτζιμέκης, *Αγιορείτικα μετόχια στη Σιθωνία Χαλκιδικής: Εισαγωγικά για μια τυπολογική και τοπογραφική προσέγγιση των οικοδομικών συγκροτημάτων του 19^{ου} αι.* 409
- Άννα Μποζοπούλου, Κυριάκος Φαλελάκης, *Το οικοδομικό συγκρότημα του υδρόμυλου του μετοχίου της Ι. Μ. Διονυσίου στο Μεταγύτσι Χαλκιδικής* 431
- Δημήτρης Λιάκος, *«Διαδρομές» έργων τέχνης, αρχιτεκτονικών μελών και γλυπτών από τα μετόχια στις αθωνικές μονές κατά τη βυζαντινή και μετά την Άλωση περίοδο. Η μαρτυρία των πηγών και των αντικειμένων* 443
- Srđan Pirivatrić, *Η μονή Χιλανδαρίου, το χωριό Καστρίν (Градац/Gradac) και οι Βυζαντινό-σερβικές σχέσεις στο δεύτερο μισό του 13^{ου} αιώνα* 461

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΞΑΚΤΙΝΩΣΗ

471

- Νικόλαος Μπονόβας, *Έγγραφα από το αρχείο της μονής Βατοπαιδίου σχετικά με περιοδείες μοναχών (19^{ος} αι.): τεκμήρια για την ιστορία των μετοχίων και την πνευματική ακτινοβολία της μονής* 473
- Συμεών Πασχαλίδης, *Τα αγιορείτικα μετόχια ως χώροι πνευματικής δημιουργίας* 489
- Πατάπιος μοναχός Κausσοκαλυβίτης, *Όψεις της επιδράσεως της αγιορείτικης πνευματικότητας στις τοπικές κοινωνίες δια των Μετοχίων: λειτουργική ζωή - γενίκευση της τιμής των εν Αγίω Όρει τιμωμένων Αγίων* 501

Αγιορειτικά μετόχια στη Σιθωνία Χαλκιδικής: Εισαγωγικά για μια τυπολογική και τοπογραφική προσέγγιση των οικοδομικών συγκροτημάτων του 19^{ου} αι.

Μνήμη Γ. Β. Κώτσιου & Β. Α. Κοκκώνη

Στο μελέτημα αυτό παρουσιάζονται συνοπτικά τα πρώτα συμπεράσματα μιας έρευνας που έχει ως αντικείμενο την τυπολογία και την τοπογραφική προσέγγιση των οικοδομικών συγκροτημάτων των αγιορειτικών μετοχιών¹ στη Σιθωνία Χαλκιδικής κατά τον 19^ο αιώνα. Το κύριο μέρος των πληροφοριών μας αντλήθηκε από την επιτόπια έρευνα στα εναπομείναντα μετοχιακά κτίρια, τα οποία αποτελούν πηγή άμεση και αντικειμενική. Αξιοπίστη πηγή πληροφοριών αποτέλεσε επίσης το φωτογραφικό υλικό των μοναστηριακών και ιδιωτικών συλλογών². Τέλος, σημαντικά ήταν τα στοιχεία που συνελέχθησαν και από το αρχειακό υλικό των μονών (αλληλογραφία οικονόμων και επιτρόπων, κατάστιχα ληψοδοσίας, καταγραφές περιουσιακών στοιχείων, συμφωνητικά κλπ.)³, τα οποία σε συνδυασμό με τις προφορικές μαρτυρίες κατοίκων της περιοχής (πρώην επίτροποι⁴ των μονών, δασοφύλακες, κλπ.)⁵ έριξαν φως στην έρευνά μας, η οποία θα πρέπει να σημειώσουμε ότι συνεχίζεται.

Τα καλύτερα σωζόμενα σήμερα μετοχιακά συγκροτήματα στη χερσόνησο

1. Βλ. σχετ. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Θέματα Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας, Οικισμοί – Αρχοντικά – Μετόχια, Αποτυπώσεις – Προτάσεις, αναστηλώσεις και αναβιώσεις. Επιλογή διπλωματικών εργασιών 1966-1974*, Θεσσαλονίκη 1977, 243-261 και 183-198· ο ίδιος, *Σπίτια της Χαλκιδικής*, Θεσσαλονίκη 1979· ο ίδιος, «Διερεύνηση της τυπολογίας της χωρικής κατοικίας της Χαλκιδικής. Σκέψεις και προτάσεις για τη διατήρηση, ανάπλαση και αναβίωση των παραδοσιακών μορφών», *Χρονικά της Χαλκιδικής, Πρακτικά του 3ου Διεθνούς Συμποσίου Πολιτιστική Κληρονομιά και αρχιτεκτονική παράδοση στη Χαλκιδική και το Άγιον Όρος*, Θεσσαλονίκη 1993, 29-64.

2. Οι υπ' αριθ. 3, 4, 6, 22 και 23 φωτογραφίες προέρχονται από την ψηφιακή συλλογή του φίλου Γιώργου Τσαμακδά, τον οποίο ευχαριστώ και από τη θέση αυτή.

3. Εκφράζω τις ευχαριστίες μου και από τη θέση αυτή στους καθηγουμένους των μονών Διονυσίου, Αγίου Παύλου και Σίμωνος Πέτρας για την άδεια έρευνας στα νεότερα αρχεία των μονών τους.

4. Οι επίτροποι λειτουργούσαν ως πληροφοριοδότες και διεκπεραιωτές για ένα μεγάλο αριθμό υποθέσεων, συνήθως καθημερινής υφής. Για τον ρόλο των επιτρόπων των αθωνικών μονών βλ. Κ. Pavlikianov, «Η δομή του Αρχείου της αθωνικής μονής Σίμωνος Πέτρας από το 1809 μέχρι τα μέσα του 20ού αι.», *Τέχνη Γραμματική*, τιμητικός τόμος στην Stojna Poromanska, Vel. Tŭrnovo 2005, 124-125 και 130-131.

5. Ειδικές ευχαριστίες οφείλω στον πρόεδρο του πολιτιστικού συλλόγου Σάρτης «Η Αφρησιά», Ν. Πετσάβα, για τις πληροφορίες σχετικά με το μετόχι της μονής Ξηροποτάμου στη Σάρτη.

της Σιθωνίας είναι: της Μεγίστης Λαύρας⁶ στο Πόρτο Κουφό («Μαραθιά»)⁷, της Παντοκράτορος στο Αζάπικο⁸ (εικ. 1), της Ξηροποτάμου στη Σάρτη⁹ (εικ. 2), με το οποίο θα ασχοληθούμε διεξοδικά στη συνέχεια, της Ζωγράφου κοντά στη Βουρβουρού (Κωνωπάδες)¹⁰, της Γρηγορίου στο Νέο Μαρμαρά¹¹ (εικ. 3) και της Αγίου Παντελεήμονος στον κάμπο της Συκιάς¹² (εικ. 4).

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, επιχειρήσαμε μια πρώτη διερευνητική προσπάθεια με σκοπό να εντοπίσουμε (εικ. 5)¹³ και να καταγράψουμε φωτογραφικά, την υφιστάμενη κατάσταση και των υπολοίπων μετοχιακών συγκροτημάτων, τα οποία βρίσκονται σε ερειπιώδη ή ημιερειπιώδη κατάσταση, αφημένα στα χέρια του χρόνου και της φύσης. Σε πρώτη φάση, αυτά στα οποία υπήρχε

6. Το σημαντικότερο μετόχι της Μεγίστης Λαύρας στη Συκιά ήταν αυτό του κάμπου («Λαυριώτικο»), το κτιριακό συγκρότημα του οποίου σωζόταν μέχρι την 8η δεκαετία του 20ού αι., όταν και κατεδαφίστηκε με σκοπό την ανέγερση του Γυμνασίου - Λυκείου Συκιάς. Βλ. Γ. Μελισσιδής - Β. Μαγαλιά, *Η Συκιά στη σκιά του Άθωνα*, Συκιά 1996, 41.

7. Στο ίδιο, 42. Σώζεται μόνο το οίκημα του οικονόμου, το οποίο αποκαταστάθηκε στα τέλη του 20ού - αρχές του 21ου αι. από την Ιερά Μονή Μεγίστης Λαύρας.

8. Για την ιστορία του μετοχίου βλ. *Actes de Pantocrator*, ed. V. Kravari, [Archives de l'Athos XVII], Paris 1991, 34-36. Ι. Α. Παπάγγελος, *Η Σιθωνία κατά τους βυζαντινούς χρόνους, Ιστορία - Μνημεία - Τοπογραφία*, Μέρος Α', αδημ. διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 2000, 199-200. Μ. Λιλιμπάκη-Σπυροπούλου, *Χαλκιδική: Η εξέλιξη του οικιστικού δικτύου κατά την περίοδο 1912-1960*, Πολύγυρος 2004, 205-208. Το μετοχιακό συγκρότημα σήμερα ανήκει σε ιδιώτη και είναι κηρυγμένο μνημείο με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/381/44772/13-3-81(ΦΕΚ 170/Β/23-3-81).

9. Μελισσιδής - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 48-51. Η. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί στην οθωμανική Χαλκιδική 15ος-16ος αιώνες. Όψεις της οικονομικής και κοινωνικής ζωής στην ύπαιθρο και τη μονή Ξηροποτάμου*, τ. Α', αδημ. διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 2000, 227-237. Προηγούμενος Ευδόκιμος Ξηροποταμηνός, *Η εν Αγίω Όρει Άθω Ιερά, βασιλική, πατριαρχική και σταυροπηγιακή σεβασμία μονή του Ξηροποτάμου 424-1925*, Θεσσαλονίκη 1971, 201-202, 171, 177-179. Παπάγγελος, *Η Σιθωνία*, ό.π., 241. Λιλιμπάκη-Σπυροπούλου, *Χαλκιδική*, ό.π., 212. Το μετοχιακό συγκρότημα σήμερα ανήκει στον Συνεταιρισμό Δασολόγων και Τεχνολόγων Δασοπονίας και είναι κηρυγμένο μνημείο με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/3471/4573/26-1-93(ΦΕΚ 88/Β/23-2-93).

10. Σημ. Ακτή Ζωγράφου. Για την ιστορία του μετοχίου βλ. Μ. Εнев, *Атон. Манастирът Зографъ*, София 1994, 478 και 481. Ν. Mertzimekis, «Сведения за метосите на манастира "св. Георги Зографски" на Халкиδικеската полуостров през XVI-XVII в.», Проф. д.и.н. Станчо Ваклинов и средновековната Българска култура, Велико Търново 2005, 463. Για το μετοχιακό συγκρότημα βλ. Μουτσόπουλος, *Θέματα Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας*, ό.π., 183-198. Το μετοχιακό συγκρότημα ανήκει στην Ιερά Μονή Ζωγράφου, η οποία το έχει εκμισθώσει σε ιδιώτη και είναι κηρυγμένο μνημείο με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2546/48519/7-11-89(ΦΕΚ 865/13/17-11-89).

11. Για την ιστορία του μετοχίου βλ. Β. Αγγελάκος, μον. Γρηγοριάτης, *Η εν Αγίω Όρει Άθω Ι. Μ. του αγίου Γρηγορίου 1300-1921*, Θεσσαλονίκη 1921, 96-98, 129-131. Παπάγγελος, «Η Σιθωνία», 70-71. *Προσκυνητάρι, Ιερά Μονή Οσίου Γρηγορίου*, Άγιον Όρος, 2006, 101-102. Λιλιμπάκη-Σπυροπούλου, *Χαλκιδική*, ό.π., 205-206. Το μετοχιακό συγκρότημα ανήκει στην Ιερά Μονή Γρηγορίου και είναι κηρυγμένο μνημείο με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2981/48987/6-11-90(ΦΕΚ 771/Β/5-12-90).

12. Μελισσιδής - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 59. Στον Βακουφμαί της μονής από το 1569 αναφέρεται «... *Το εν τη θέση Λογγός τσιφλικιον το γετινάζον εις το χωριον Συκιά εν τω μετοχίω τούτω χειμάδιον οικίας, σταύλους, αμπελώνας, κήπους, βρύσιν και μαγρηεία...*», Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, Κώδικας Β' του Κτηματολογικού Αρχείου, υπ' αριθμ. 98 έγγραφο (στο εξής: ΙΣ.ΑΡ.ΜΑ.). Το μετοχιακό συγκρότημα σήμερα ανήκει σε ιδιώτη.

13. Ο χάρτης περιλαμβάνει τις θέσεις με υφιστάμενα μετοχιακά κτίρια, τα οποία βρίσκονται σε καλή, ημιερειπιώδη ή ερειπιώδη κατάσταση. Η επεξεργασία του χάρτη οφείλεται στον γραφίστα Κ. Πέλλα, τον οποίο ευχαριστώ θερμά.

δυνατότητα πρόσβασης ήταν: της Διονυσίου στο Καλαμίτσι (χειμαδιό)¹⁴, της Διονυσίου (αμπελική) ΝΑ της Συκιάς¹⁵ (εικ. 6), της Κουτλουμουσίου (χειμαδιό) ΝΔ της Συκιάς¹⁶ (εικ. 7), της Ξηροποτάμου¹⁷ (υδρόμυλοι) στο Πλατανίτσι¹⁸, της Ζωγράφου στον κάμπο της Συκιάς¹⁹, της Ζωγράφου (χειμαδιό) στον Προφήτη Ηλία Συκιάς²⁰ (εικ. 8), της Δοχειαρίου²¹ στη θέση «Παλιομέτοχο»²² (εικ. 9) στα σύνορα Σάρτης και Συκιάς²³, της Σίμωνος Πέτρας στη θέση «Πετριώτικο» ΝΔ

14. Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ, *Η εν Αγίω Όρει Ιερά Μονή του Αγίου Διονυσίου*, Αθήνα 1959, 127 («... Το εν Συκιά Σιθωνίας "Χειμαδιό" εκ 15.000 στρεμμάτων... Εις την Μονήν απέμεινεν η Εκκλησία του Αγίου Μοδέστου μετά 1½ στρεμμάτων περιοχή...»)- Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 44- Λιλιμπάκη- Σπυροπούλου, *Χαλκιδική*, ό.π., 210-211. Ο ναός του Αγίου Μοδέστου είναι σε άριστη κατάσταση και λειτουργεί στη εορτή του ομώνυμου αγίου. Ο μεταξώνας του μετοχίου, που κτίστηκε το 1914, διατηρείται σε καλή κατάσταση και σήμερα χρησιμοποιείται ως στάβλος.

15. Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ, *Η Μονή Διονυσίου*, ό.π., 128 («... Το εν Συκιά "Διονυσιάτικο", αμπελών, λειβάδια και μωρεών 500 στρεμμάτων περίπου μετά μικράς θαμνώδους περιοχής 200 στρεμμάτων. Απαλλοτριώθη εξ ολοκλήρου, μηδέ της Εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνος εξααιρεθείσης, υπέρ των ακτημόνων Συκιάς»)- Σ. Καδάς, *Τα σημειώματα των χειρογράφων της μονής Διονυσίου Αγίου Όρους*, Άγιον Όρος 1996, 253- Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 43.

16. Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 45-46- Παπάγγελος, *Η Σιθωνία*, ό.π., 200.

17. Από έγγραφο τεκμαίρεται ότι τον 18ο αι. η μονή κατείχε από αφιέρωση μία οικία και αγρούς στο χωριό Συκιά. Βλ. Π. Γουναρίδης, *Αρχείο της Ι. Μ Ξηροποτάμου. Επιτομές μεταβυζαντινών εγγράφων*, Αθωνικά Σύμμεικτα, τ. 3, Αθήνα 1993, 158.

18. Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 52. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί*, ό.π., τ. Α', 234-236 και τ. Β', 193.

19. Για την ιστορία του μετοχίου βλ. Ν. Mertzimekis, «За едно чудо на Св. Георги и за метоха на Зографския манастир в с. Сикия на Χαλκιδικеския п-л». *Годишник на Софийския Университет "Св. Климент Охридски" - Център за славяно- византийски проучвания "Иван Дуйчев"* том 91 (10), Sofia 2001, 265-270- ο ίδιος, «Сведения за метосите на манастира "св. Георги Зографски"», ό.π., 467-468. Μικρή αναφορά στο μετόχι κάνουν και οι Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 54.

20. Ι. Α. Παπάγγελος, «Δύο ομολογίες της χώρας Συκιάς για την Τορώνη», *Χρονικά Χαλκιδικής* 33/34 (1978), 115-127- Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 53- Mertzimekis, «За едно чудо на Св. Георги», ό.π., 265-270- ο ίδιος, «Сведения за метосите на манастира "св. Георги Зографски"», ό.π., 467-468.

21. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες από τον αείμνηστο παππού μου Βασίλειο Κώτσιο του Γεωργίου (1912-1999), η μονή Δοχειαρίου είχε μετοχιακές εγκαταστάσεις (οίκημα οικονόμου, αποθήκες, στάβλους, πηγάδι κ.λπ.) και στην παραθαλάσσια θέση «Βαλτί» της Συκιάς, οι οποίες καταστράφηκαν στα μέσα του 20ού αι. Μικρή αναφορά στο μετόχι κάνουν οι Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 53.

22. Σήμερα σώζεται σύμπλεγμα μετοχιακών κτιρίων σε ερειπιώδη κατάσταση.

23. Για την ιστορία του μετοχίου βλ. Δ. Β. Ρόνης, «Ιστορικό διάγραμμα της Ιεράς Μονής Δοχειαρίου», *Παρουσία Ιεράς Μονής Δοχειαρίου*, Άγιον Όρος 2001, 42-43, 76 (όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία)- Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί*, ό.π., τ. Β', 158.

της Συκιάς²⁴ (εικ. 10), της Αγίου Παύλου²⁵ ΝΔ της Σάρτης²⁶, της Γρηγορίου²⁷ στη θέση «Κελί» ανατολικά της Συκιάς²⁸, της Εσφιγμένου²⁹ στη θέση «Αγία Κυριακή» του Νέου Μαρμαρά και της Κασταμονίτου στον Τριπόταμο³⁰ του Νέου Μαρμαρά (εικ. 11).

Τα σωζόμενα μετοχιακά συγκροτήματα της Σιθωνίας προέρχονται από διαδοχικές ανακατασκευές, ανανεώσεις, επεκτάσεις και εκ βάθρων ανοικοδομήσεις από το δεύτερο μισό του 19^{ου} και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Κάποια από αυτά ανακαινίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και σήμερα χρησιμοποιούνται ως ξενώνες ή οικίες³¹, χαρακτηριστικά παραδείγματα των οποίων αποτελούν τα μετοχιακά συγκροτήματα των μονών Ζωγράφου στους Κωνωπάδες³², Γρηγορίου στον Νέο Μαρμαρά και Αγίου Παντελεήμονος στη θέση «Ρούσκο» Συκιάς.

24. Μελισσιόδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 55· Ι. Α. Παπάγγελος, «Μετόχια», *Σιμωνόπετρα*, Αθήνα 1991, 112, εικ. 16 (χάρτης μετοχίου). Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί*, ό.π., τ. Β', 200-201· Παπάγγελος, *Η Σιθωνία*, ό.π., 200-201. Τον 19ο αι. η Σιμωνόπετρα είχε επίσης μετοχιακές εκτάσεις (καλλιεργήσιμους αγρούς και λιβάδια) στις θέσεις «Βαθιά Λαγκάδα», «Συκιάς λάκκος» και «Καλαμοδιανός λάκκος». Για την παραγωγική δύναμη των αγρών αυτών κατά τον 19ο αι. βλ. Κ. Παυλικιάνωφ, «Η κατηγορία Α6 του νεότερου Αρχείου της μονής Σιμωνόπετρας υπό το πρίσμα των επιστολών του ηγουμένου της μονής Ζωγράφου προς τον ηγούμενο της Σιμωνόπετρας (1849-1891)», *Βαλκανικά Σύμμεκτα*, τεύχος 10, 1998, 32-33 και 38-43.

25. Η μονή Αγίου Παύλου είχε δασικές μετοχιακές εκτάσεις και χειμαδιό στη θέση Κριαρίτσι Συκιάς. Βλ. σχετ. Φ. Π. Κοτζαγεώργης, *Η αθωνική μονή Αγίου Παύλου κατά την οθωμανική περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2002, 100-101. Σήμερα δεν σώζεται τίποτα από τις κτηριακές εγκαταστάσεις του μετοχίου. Πληροφορίες γι' αυτές αντλούμαι από έγγραφα του αρχείου της μονής Αγίου Παύλου. Σε επιστολή του προς τον ηγούμενο της μονής, ο Ιεράριον Αγιοπαυλίτης αναφέρει ότι «...*εύρον δε το Μετόχιον εις ελεεινοτάτην κατάστασιν μόνον οι τοίχοι και ουδέν έτερον...*», αδημοσίευτη επιστολή 7.7.1898 - Αρχείο Μ. Αγίου Παύλου, Φάκελος Μετοχίου Κριαριτσίου, στο εξής: Α.Μ.Α.Π., Φ.Μ.Κ.) Επιστολή του οικονόμου του Κριαριτσίου, Χαρίτωνας Αγιοπαυλίτη, αναφέρει: «...*Περικαλώ την σεβαστήν ημών μονήν όπως μια αποστήλη ολίγον ασβέστην και ολίγα κεραμίδια, διότι είναι αδύνατον να καθήση άνθρωπος εντός του μετοχίου...*», Αδημοσίευτη επιστολή 11.10.1895 - Α.Μ.Α.Π., Φ.Μ.Κ., βλ. επίσης υποσημ. 36. Ευχαριστίες οφείλω στον π. Νικόδημο Αγιοπαυλίτη για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε κατά την έρευνά μου στο Αρχείο της μονής.

26. Κοτζαγεώργης, *Η αθωνική μονή Αγίου Παύλου*, ό.π., 96-113· Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί*, ό.π., τ. Β', 138-139· Μελισσιόδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 56-57.

27. Τον 19ο αι. η μονή Γρηγορίου επεκτείνει με αγοραπωλησίες και αφιερώσεις τις λιβαδικές εκτάσεις (τσαΐρια) που κατείχε από τον 17ο αι. στη θέση «Μπάρα» του κάμπου της Συκιάς, βλ. ΙΣ.ΑΡ.ΜΑ., Φάκελος Μ. Γρηγορίου, αρ. 6 (5.4.1855), 10 (20.2.1873), 11 (15.5.1874) και 12 (31.5.1881).

28. Αγγελάκος, *Η Ι. Μ. του αγίου Γρηγορίου*, ό.π., 138 («...*καλλιεργείται δ' εν αυτώ και η σπηροτροφία, εις δύο ειδικάς προ τούτο οικοδομίας. Προς την σωζομένην παλαιάν οικοδομήν του Μετοχίου τούτου προσετέθη και ετέρα διόροφος κατά το έτος 1902. Η δευτέρα οροφή της νεοδημιού οικοδομής, προς το Α. μέρος αυτής απολήγει εις την μικράν εκκλησίαν του Μετοχίου, τιμωμένην επί' ονόματι του Τιμίου Προδρόμου*»).

29. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί*, ό.π., τ. Β', 162-163· Παπάγγελος, *Η Σιθωνία*, ό.π., 198-199.

30. Για την ιστορία του μετοχίου βλ. Παπάγγελος, *Η Σιθωνία*, ό.π., 193-194. Για το κτηριακό συγκρότημα βλ. Μουτσόπουλος, *Θέματα Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας*, ό.π. (υποσημ. 1), 243-261. Το μετοχιακό συγκρότημα είναι κηρυγμένο μνημείο με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ35/76085/1792/9-12-81(ΦΕΚ 775/Β/22-12-81).

31. Για τις νέες χρήσεις σε μετοχιακά κτήρια της Χαλκιδικής βλ. Ε. Καμπούρη, «Νέες χρήσεις σε ιστορικά κτήρια: Παραδείγματα επανάχρησης ιστορικών κτισμάτων της Χαλκιδικής», *Το Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη* 11 (1997), 495-508.

32. Σημ. Ακτή Ζωγράφου, Σ. Α. Κότσιανου, «Πως ήταν η Χαλκιδική στα 1869», *Χρονικά Χαλκιδικής* τεύχ. 29-30, Θεσσαλονίκη 1976, 49 «...*Ζωγραφετικών μετόχιον επί της ανατολικής πλευράς της χερσονήσου (Σιθωνίας) κείμενον εν σχημαδί τινι του όρους Λίγκου, εν ω πληθύς ηδυάλων αηδώνων εμφωλεύει μελίρρυτα άσματα απαγγελόντων εν σεληνοφωγεί νυκτί...*».

Ο 19^{ος} αιώνας, και ιδιαίτερα η δεύτερη πενηνταετία του, είναι για την Σιθωνία και γενικότερα για την Χαλκιδική περίοδος ανόρθωσης και ανοικοδόμησης³³. Για την προσέγγιση και κατανόηση της αρχιτεκτονικής των μετοχιών της, την περίοδο αυτή της τουρκοκρατίας (19^{ος} - αρχές 20^{ου} αι.), είναι απαραίτητη η θεώρησή της μέσα στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, όπου θα συνεκτιμηθούν γενικότερες και ειδικότερες συνθήκες.

Οι συνθήκες ανασφάλειας που δημιούργησε η μάστιγα της πειρατείας³⁴, η διάρκεια αυτής της απειλής για πολλούς αιώνες και τα εναλλασσόμενα φαινόμενα εντάσεων και υφέσεων στην εμφάνισή της, επηρέασαν την αρχιτεκτονική σύνθεση και μορφολογία των κατασκευών καθώς και τη δομή, οργάνωση και μορφή των μετοχιακών συγκροτημάτων. Επηρέασαν ακόμη τη θέση και την πυκνότητα του δικτύου των μετοχιών με αντίκτυπο στην οργάνωση μετοχιακών συγκροτημάτων σε μέρη κατά το δυνατόν αφανή για τους πολλούς³⁵.

Τα μετοχιακά συγκροτήματα στα οποία αναφερόμαστε οργανώθηκαν την ίδια περίπου εποχή, δεύτερο μισό του 19^{ου} και πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα³⁶, διατηρούν όμως παλαιότερα, τυπολογικά και μορφολογικά στοιχεία. Τα κύρια κτιριακά συγκροτήματα των μετοχιών βρίσκονταν σε στρατηγική θέση στη διαθέσιμη έκταση, ήταν περιτειχισμένα και η οργάνωσή τους προσομοίαζε προς αυτήν των μονών του Αγίου Όρους. Στα εντός του περιβόλου («μπαρμπακά») οικήματα διέμεναν ο οικονόμος του μετοχίου με την συνοδεία του, ενώ τα εκτός του περιβόλου κτίσματα χρησιμοποιούσαν ως επί το πλείστον το εργατικό προσωπικό που εξυπηρετούσε τις ανάγκες του μετοχίου (κτηνοτρόφοι, καλλι-

33. Ι. Α. Παπάγγελος, «Η Χριστιανική Χαλκιδική», *Χαλκιδική*, Αθήνα 2002, 183-185.

34. Για τις καταστροφές στα χωριά της Σιθωνίας μετά την επανάσταση του 1854 βλ. Ι. Κ. Βασδραβέλλης, «Η επανάσταση του 1854 εις την Χαλκιδικήν χερσόνησον», *Μακεδονικά Ε'* (1961), 120. Για την πειρατεία στη Χαλκιδική Ι. Κ. Βασδραβέλλης, «Η πειρατεία εις τα παράλια της Μακεδονίας κατά την Τουρκοκρατίαν», *Μακεδονικά Ε'* (1961), 352, 356-Ι. Δ. Φαράς, «Πληροφορίες για την τουρκοκρατούμενη Χαλκιδική του 19ου αι. Από το κρατικό Αρχείο του Τορίνο», *Χρονικά της Χαλκιδικής* (παράρτημα), *Η Χαλκιδική κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Πρακτικά του 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1998, 201-211.

35. Η εγκατάλειψη των παραλιακών περιοχών και η εγκατάσταση σε ασφαλέστερα μέρη της ενδοχώρας είναι φαινόμενο που παρατηρείται συχνά στα χρόνια της τουρκοκρατίας και ιδιαίτερα σε περιόδους που η πειρατεία ανθεί.

36. Μετά τον καταστροφικό σεισμό της 26ης Οκτωβρίου 1905, κατά τον οποίο ισοπεδώθηκαν πολλά από τα μετοχιακά κτίρια της περιοχής, ξεκίνησαν άμεσα εργασίες αποκατάστασής τους. Πολύτιμες πληροφορίες για τις συνέπειες του καταστροφικού σεισμού αντλούνται από επιστολή του Ιωάσαφ Αγιοπαυλίτη, οικονόμου στο Κριαρίτσι, ο οποίος ενημερώνει την αδελφότητα της μονής για την κατάσταση των κτιρίων. «*Περί την 6 ½ ώραν τη νυκτός της 26ης προς την 27η απεθθόνος σεισμός διαρκείας μεγάλης και σφοδρού κραδασμού συνεκλόνισε το ενταύθα έδαφος και τους πάντας κατετάραξεν αι οικίαι των εντός της περιφερείας του Λογγού χωρίων υπέστησαν ρήγματα και πολλὰ κατέπεσον προξενήσασα αρκετάς ζημίας. ...Και τα ενταύθα δε μετόχια των αυτόθι Ιερών Μονών υπέστησαν πάντα ρήγματα, καθιζήσεις και καταπτώσεις μετά των εξαρτημάτων αυτών και διη και το εν Κριαριτζί ημέτερον, του οποίου η οικία και πλείστα μέρη, διερράγη ο κλίβανος, κατέπεσον ο σταύλος και ο αχυρών...η βορειανατολική πλευρά του λιθοκτίστου καλυβών των ποιμένων κατέρρευσεν ... τα δ' αμέσου ανάγκης αντικείμενα εκ των ενόντων ανεγέρθησαν ... ο κλίβανος, ο αχυρών και η καταπεσούσα πλευρά των καλυβών των ποιμένων και επεσκευάσθησαν αλλ' υπολείπεται έτι η προσαρμογή των κεράμων των στεγών των διαφόρων οικιών..... επειδή πληροφορούμαι ότι οι εν τω εν Σάρτη μετοχίω ημέτεροι συνάδελφοι ζητούσι τεχνίτες και υλικά προς επιδιόρθωσιν των εκεί βλαβέντων οικημάτων...», αδημοσίευτη επιστολή 4.11.1905. - Α.Μ.Α.Π., Φ.Μ.Κ.*

εργητές, υλοτόμοι, δασοφύλακες, κλπ.). Πολλά από αυτά τα βοηθητικά κτίρια βρίσκονταν διάσπαρτα και σε μακρινή απόσταση από το κεντρικό μετοχιακό συγκρότημα, αλλά πάντα μέσα στα όρια της μετοχιακής ιδιοκτησίας. Στην κατηγορία των βοηθητικών κτιρίων συμπεριλαμβάνονταν τα κολληγόσπιτα, οι μεταξώνες³⁷ (εικ. 12), οι αχυρώνες, οι στάβλοι, οι καλύβες των υλοτόμων στην ενδοχώρα της χερσονήσου, αλλά και οι καλύβες-αποθήκες που χτίζονταν σε γειτνίαση με τους ασφαλείς λιμενίσκους κατά μήκος της ακτογραμμής της Σιθωνίας³⁸. Οι καλύβες αυτές στην παράλια ζώνη χρησιμοποιούνταν για την ασφαλή φύλαξη των αγαθών (π.χ. κάρβουνο, ξυλεία, χόρτο, ελιές, σταφύλια, τυρί κ.λπ.)³⁹, πριν την φόρτωσή τους σε πλοία⁴⁰ με προορισμό τις αθωνικές μονές και άλλα αγιορειτικά μετόχια της ευρύτερης περιοχής (Κασσάνδρα, Λήμνο, κ.λπ.).

Η ανέγερση μετοχιακών συγκροτημάτων με περίβολο, κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, για τη στέγαση και την προστασία των μετοχιάρων μοναχών, οφειλόταν κατά κύριο λόγο στη διασφάλισή τους από ληστρικές επιδρομές και στην εχθρική στάση των ντόπιων μουσουλμανικών⁴¹ και χριστια-

37. Πληροφορίες σχετικές με την έκδοση άδειας για την ανέγερση καλύβας-μεταξώνα αντλούμαι από επιστολή του Εμμανουήλ Αστερίου, επιτρόπου της Αγίου Παύλου, όπου μεταξύ των άλλων αναφέρεται: «... διά την καλύβην απού ηθέλαμεν κτήση εις του ημετέρου Μετόχιον Σάρτι διά τα σκολίκια (μεταξοσκώληκες) ότι εγράψαμεν εις Δημήτριον Σαμαρά διά την άδειαν ... με εγράφι να πάγω εις Πολύγυρον ... μας έγγραφι ότι να παρθί η άδεια κοστίζει από 12 έως 15 λίρες Τουρκίας...», Αδημοσίευτη επιστολή 29.12.1896 – Α.Μ.Α.Π., Φ.Μ.Κ.

38. Ο ασφαλέστερος λιμένας στην ευρύτερη περιοχή είναι το Πόρτο Κουφό. Σημαντικά σημεία διακίνησης προϊόντων και επιβατών της περιοχής με προορισμό τις μονές του Αγίου Όρους, τα νησιά του βορείου Αιγαίου και τη Θεσσαλονίκη αποτελούσαν και οι λιμενίσκοι-σκάλες στο Καλαμίτσι, το Πηγαδάκι και το Γριάβα. Για τα λιμάνια και τις σκάλες στη Χαλκιδική βλ. Ι. Α. Παπάγγελος, «Λιμάνια και σκάλες στην Χαλκιδική κατά τους Μέσους Χρόνους», *Medieval Ports in North Aegean and the Black Sea. Links to the Maritime Routes of the East*, Θεσσαλονίκη 2013, 291-315.

39. Για τη χρήση των παραθαλασσιών καλυβών-αποθηκών παραθέτω ενδεικτικά στοιχεία από δύο επιστολές: α) επιστολή του Θεοφύλακτου Αγιοπαυλίτη από το Κριαρίτσι που ζητά την επισκευή της καλύβας στον λιμένα Πηγαδάκι όπου μένει, με σκοπό την επίβλεψη της φορτώσεως του κάρβουνου: «Η εργασία του κάρβουνου άρχισε, όστε εγώ να κυμόμε και να τρώω εις το σπίτι... στείλτε μου 3 λίρες να φτιάσω την καλίβα τσατμά και να την κεραμόσο να κατικό εις Πηγαδάκη...», αδημοσίευτη επιστολή 19.9.1889 – Α.Μ.Α.Π., Φάκελος Μετοχίου Σάρτης (στο εξής: Φ.Μ.Σ.Α), β) επιστολή του επιτρόπου της μονής Χατζηθαανάση Χατζηαναγνώστη αναφέρει: «...Κάτω εις την ακροθαλασιάν μας εις τον Άγιον Ιωάννην αγοράσαμεν τόπον και σκοπόν ... δια να κάνωμεν εν οσιπάκιον οκτώ πηχών τετράγωνον ενίοτε να μας χρησιμεύση ως προσορινή αποθήκη...», αδημοσίευτη επιστολή 13.10.1872 – Αρχείο Μ. Σίμωνος Πέτρας, Φάκελος Μετοχίου Συκιάς (στο εξής: Α.Μ.Σ.Π., Φ.Μ.Σ.). Εκφράζω τις βαθιές μου ευχαριστίες στον π. Κοσμά Σιμωνοπετρίτη για την αμέριστη βοήθειά του κατά την έρευνά μου στο Αρχείο της μονής.

40. Η διακίνηση των προϊόντων των μετοχίων πραγματοποιούνταν από μοναστηριακά πλοία, αλλά σημαντικό ρόλο στις μεταφορές διαδραμάτισαν και οι ντόπιοι πλοιοκτήτες (Αγίου Νικολάου, Νικήτης και Συκιάς). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο μεγάλος αριθμός πλοιοκτητών της Συκιάς, οι οποίοι είχαν αναπτύξει έντονη εμπορική δραστηριότητα κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19ου και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. Από αγιορειτικά έγγραφα τεκμαίρονται οι εμπορικές σχέσεις της Συκιάς με τη Θάσο, τη Λήμνο, τη Ζαγορά Πηλίου, την Κύμη Ευβοίας κ. ά.

41. Για την εχθρική στάση των μουσουλμάνων παραθέτω ενδεικτικά στοιχεία από τρεις επιστολές: α) επιστολή του Ονούφριου Διονυσιάτη που αναφέρει ότι: «...καθός και διά άλα ηποφέρνομεν από τους Τούρκους...», αδημοσίευτη επιστολή 12.10.1888 – Αρχείο Μ. Διονυσίου, Φάκελος Μετοχίου Συκιάς (στο εξής: Α.Μ.Δ., Φ.Μ.Σ.). Ευχαριστίες οφείλω στον π. Συμεών Διονυσιάτη για την πολύτιμη βοήθειά του κατά την

νικών⁴² πληθυσμών.

Το μετοχιακό συγκρότημα σαν κατοικία περιλαμβάνει ανάλογους με το παραδοσιακό σπίτι χώρους κατοίκησης και βοηθητικούς, αλλά παρουσιάζεται με μία πιο αυτάρκη οικιακή οικονομία και λειτουργικότητα. Τα βασικότερα προϊόντα της παραδοσιακής διατροφής (ψωμί, λάδι, γάλα, κρασί) παράγονταν συνήθως στο μετόχι, η «λειτουργική» αυτονομία του οποίου ξεπερνά την κάλυψη των υλικών αναγκών, διότι το μετόχι περιλαμβάνει και ναό⁴³. Η σχέση ναού και οικήματος σε όλες τις περιπτώσεις μετοχιακών κτισμάτων που συναντάμε σήμερα στη Σιθωνία μπορεί να υπαχθεί σε μία από τις εξής δύο κατηγορίες:

Στην πρώτη κατηγορία, εντάσσονται οι ναοί που χτίζονται ξέχωρα από το κεντρικό οίκημα ή τα οικήματα, εντός ή εκτός περιβόλου. Σχετικά με τους ναούς αυτούς αναφέρουμε ότι στα μετόχια της Σιθωνίας συναντάται ο απλούστερος τύπος εκκλησίας που εφαρμόζεται κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, αυτός της μονόχωρης συνήθως ξυλόστεγης βασιλικής⁴⁴. Για την οικοδόμηση⁴⁵ εκκλησιών αυτού του τύπου δεν απαιτούνταν ιδιαίτερες κατασκευαστικές γνώσεις, αφού η ίδια τεχνική εφαρμόζονταν για την οικοδόμηση οικιών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι μετοχιακοί ναοί: της Ζωοδόχου Πηγής της Αγίου Παύλου στη Σάρτη⁴⁶ (εικ. 13)⁴⁷, του Αγίου Μοδέστου της Διονυσίου στο

έρευνά μου στο Αρχείο της μονής, β) επιστολή του Ηλαρίωνα Αγιοπαυλίτη που αναφέρει ότι: «...ο Αρά Μπέης οθωμανός έφερε τα πράγματά του γίδια εις τα όρια του μετοχίου, έμεινε μόνον 36 ώρες έως ότου να κάμω διαμαρτύρησι εις τον μουχτάρην...», αδημοσίευτη επιστολή 4.12.1895 – Α.Μ.Α.Π., Φ.Μ.Σ.Α), γ) επιστολή του οικονόμου Ακάκιου Σιμωνοπετρίτη που αναφέρει ότι: «...ήλθεν ο Όμπασης με τρεις Ανθρώπους εις το μετόχιον και εξείτισαν 4 οκαδες ρακί ανέροτη και επίσης αμέσως 2 όρνυθας μία το πρωί και μία το εσπέρας και κρασί και βούτυρον και άλλα έξοδα ιδιέτερα έρυσαν 12 ρουβούλια έσπασαν το Αρχονταρίκι τα σανίδια και τζάμια και κεραμίδια δεν άφισαν ώστε έγεινε μεγάλη ζμία εις το μετόχι...», αδημοσίευτη επιστολή 1.3.1899 – Α.Μ.Σ.Π., Φ.Μ.Σ..

42. Για τον περιορισμό της καταπάτησης των μετοχιακών εκτάσεων από τους ντόπιους χριστιανικούς πληθυσμούς, οι αγιορείτες ζητούν συχνά την έκδοση εκκλησιαστικών επιταμιών εγγράφων από τον Πατριάρχη. Βλ. σχετ. Κ. Χρυσοχοΐδης, «Ιερά Μονή Αγίου Παύλου, Κατάλογος του Αρχείου», *Σύμμεικτα* 4 (1981), 284. Κοτζαγεώργης, *Η αθωνική μονή Αγίου Παύλου*, ό.π., 113. Κ. Παυλικιάνωφ, «Η Αθωνική μονή Σιμωνόπετρα από το 1800 έως και το 1830», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 43 (2009), 470-471.

43. Οι λειτουργίες του μετοχίου σχετίζονται άμεσα με τις λειτουργίες ενός αυτόνομου αγιορείτικου κελιού. Βλ. σχετ. Π. Φουντάς, «Η αρχιτεκτονική των αγιορειτικών κελιών», *Άγιον Όρος, Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική*, τόμ. 8, Αθήνα 1991, 40.

44. Βλ. ενδεικτικά Χ. Μπούρας, «Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα μετά την Άλωση (1450-1821)», *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 3 (1969), 164-172. Μ. Χατζηδάκης, «Αρχιτεκτονική – Πνευματικός βίος και πολιτισμός, 1669-1821», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΑ', Αθήνα 1975, 266-269.

45. Για τον έλεγχο της οικοδομικής δραστηριότητας από το Οθωμανικό κράτος βλ. Αιμ. Στεφανίδου, «Οθωμανικοί οικοδομικοί κανονισμοί», *Βαλκανική παραδοσιακή αρχιτεκτονική*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 7-10 Νοεμβρίου 1997), Θεσσαλονίκη 1999, 295-324.

46. Μελισσιόδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 56-57. Κοτζαγεώργης, *Η αθωνική μονή Αγίου Παύλου*, ό.π., 97. Σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή που βρίσκεται στο υπέρθυρο της εισόδου, ο ναός ΩΚΟΔΟΜΗΘΗ ΚΑΤΑ ΤΩ ΖΤΞ (1852) / ΤΗ Γ ΜΕΡΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ / ΙΑΝΝΟΥΑΡΙΟΥ. Στοιχεία για την κατάσταση του μετοχιακού ναού αντλούμαι από επιστολή του Αντωνίου Αγιοπαυλίτη, ο οποίος αναφέρει ότι «το μετόχιον είτον όλως δι όλου σεσαθρωμένον, εκτός του μετοχίου εσάπισε και όλη η σκεπή της εκκλησίας...», αδημοσίευτη επιστολή 10.4.1895 – Α.Μ.Α.Π., Φ.Μ.Σ.

47. Τη φωτογραφία μου παραχώρησε ο φίλος Χρ. Γκουβέλας, τον οποίο ευχαριστώ και από τη θέση αυτή.

Καλαμίτσι⁴⁸ και του Αγίου Γεωργίου της Ξηροποτάμου στη Σάρτη⁴⁹ (εικ. 14). Πρόκειται για μικρά ορθογώνια, ως επί το πλείστον κτίρια, με δίρριχτες κεραμοσκεπές, των οποίων το εξωτερικό πλάτος κυμαίνεται από 4 έως 5 μέτρα και το μήκος από 6 έως 9 μέτρα περίπου.

Στη δεύτερη κατηγορία, εντάσσονται τα παρεκκλήσια που συνήθως είναι ένα από τα δωμάτια του επάνω ορόφου του οικήματος του οικονόμου, κατάλληλα διαμορφωμένο, το οποίο αναπτύσσεται ανάλογα με τα μέτρα του οικήματος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν: το παρεκκλήσι του Αγίου Αθανασίου της Μεγίστης Λάυρας στον κάμπο της Συκιάς⁵⁰ (εικ. 15) και του Αγίου Τρύφωνα της Διονυσίου στην Αμπελική της Συκιάς⁵¹ (εικ. 16).

Τα κτήρια των μετοχιών σχετίζονται με την κοσμική αρχιτεκτονική της εποχής τους, αφού καλύπτουν από την άποψη της καθημερινής ζωής, όλες τις ανάγκες που έχει και ένα παραδοσιακό σπίτι⁵²: ύπνος, διημέρευση και διατροφή, παραγωγή και αποθήκευση των αγαθών. Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται στη χερσόνησο της Σιθωνίας από τα κατάλοιπα των μετοχιακών συγκροτημάτων των αθωνικών μονών.

Στις κατασκευές των μετοχιακών κτιρίων, εάν εξαιρέσουμε τα κύρια κτίσματα, κανόνα αποτελεί η αργολιθοδομή με ακατέργαστους λίθους⁵³. Στις περισσότερες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν υλικά που παρείχε η κάθε περιοχή ή άλλα από προγενέστερα κτίρια σε δεύτερη χρήση. Οι απλές μορφές των κτιρίων που εφαρμόστηκαν στην περιοχή συνοδεύτηκαν από κατασκευές με απλά και εύκολα στη χρήση υλικά. Τα περισσότερα κτίρια είναι ορθογώνιας κάτοψης με τοίχους ικανού πάχους, ώστε να περιλαμβάνουν τα φορτία της στέγης. Θα πρέπει να αποκλείσουμε την περίπτωση της μετακινήσεως μαστόρων από άλλες περιοχές για την κατασκευή αυτού του είδους των κτιρίων, εκτός ίσως κάποιων περιπτώσεων⁵⁴. Το κονίαμα που κατ' εξοχήν χρησιμοποιείται για την

48. Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 44- Γαβριήλ Διονυσιάτης, *Η Μονή Διονυσίου*, ό.π., 127, «...Εικ την Μονήν απέμεινεν η Εκκλησία του Αγίου Μοδέστου μετά 1½ στρεμμάτων στην περιοχή...».

49. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί*, ό.π., τ. Α', 231-232.

50. Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 41. Σήμερα δε σώζεται.

51. Γαβριήλ Διονυσιάτης, *Η Μονή Διονυσίου*, ό.π., 128, «...Απληλοτριώθη εξ ολοκλήρου, μηδέ της Εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνος εξαιρεθείσης...» Μελισσιδης - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 43- Σ. Καδάς, *Τα σημειώματα των χειρογράφων της μονής Διονυσίου Αγίου Όρους*, Άγιον Όρος 1996, 253. Για την ύπαρξη παρόμοιου παρεκκλησίου στο μετόχι της μονής Γρηγορίου στη Συκιά, βλ. Αγγελάκος, *Η Ι. Μ. του αγίου Γρηγορίου*, ό.π., 138, «...Η δεύτερα οροφή της νεοδημιού οικοδομής, προς Α. μέρος αυτής απολήγει εις την μικράν Εκκλησίαν του Μετοχίου, τιμωμένην επί' ονόματι του Τιμίου Προδρόμου».

52. Ε. Καμπούρη, «Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική», *Χαλκιδική*, Αθήνα 2002, 199-212.

53. Τα περισσότερα υλικά κατασκευής των κτιρίων τα προμηθεύονταν από την εντόπια παραγωγή. Ο επίτροπος της Σιμωνόπετρας στη Συκιά Αθανάσιος Αναγνώστου ενημερώνει τον ηγούμενο της μονής ότι «...ο ενταύθα τουβλατζής προχθές μας επώλησε δια την εκκλησία μας 4000 τουβλά...προς 170 γρ. η χιλιάδα...», αδημοσίευτη επιστολή 21.6.1862 - Α.Μ.Σ.Π., Φ.Μ.Σ.. Ο Ιερόθεος Αγιοπαυλίτης από το μετόχι της Σάρτης ενημερώνει την αδελφότητα της μονής του ότι «...εγένετο έναρξης της εξαγωγής των διά την οικοδομηθισμένην καλύβην πετρών...», αδημοσίευτη επιστολή 3.9.1907 - Α.Μ.Α.Π., Φ.Μ.Σ.Α.

54. Βλ. Π. Θεοχαρίδης, «Οι πτέρυγες κατοικίας στα αγιορειτικά μοναστήρια (1500-1900)», *Άγιον Όρος, Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική*, τόμ. 8, Αθήνα 1991, 27. Τα περιοδεύοντα συνεργεία τεχνιτών έπαι-

κατασκευή των κτιρίων είναι το πηλοκονίαμα, στο οποίο πολλές φορές αναμειγνύεται ποσότητα ασβεστοκονιάματος, ώστε να ενισχυθεί η κατασκευή. Το ξύλο ως υλικό δομήσεως χρησιμοποιείται στις συνήθεις χρήσεις, κουφώματα, ελκυστήρες, υπέρθυρα και πατώματα. Τα υλικά δομής είναι γενικά κατώτερης ποιότητας (αργοί λίθοι, κονίαμα από λάσπη), αλλά όπου υπάρχουν αυξημένες απαιτήσεις στην κατασκευή χρησιμοποιούνται η λάξευση λίθων και το ισχυρό ασβεστοκονίαμα⁵⁵.

Ως ενδεικτικό παράδειγμα οργανωμένου μετοχίου με περίβολο⁵⁶ περιγράφεται στη συνέχεια το μετοχιακό συγκρότημα της μονής Ξηροποτάμου στη Σάρτη (εικ. 17), τα κτίρια του οποίου κτίστηκαν ή ανακαινίστηκαν από το δεύτερο μισό του 19^{ου} έως και την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα.

Το παλαιότερο κτίσμα σύμφωνα με τις σωζόμενες κτητορικές επιγραφές είναι η κεντρική δεξαμενή του μετοχίου που φέρει τη χρονολογία 1864 με τα αρχικά της κυρίαρχης μονής Ξηροποτάμου (Μ.Ε.), και βρίσκεται πίσω από τον δυτικό τοίχο του συγκροτήματος. Στη ΝΑ πλευρά, εξωτερικά του περιβόλου του συγκροτήματος και σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, σώζονται δύο πηγάδια που κάλυπταν τις αυξημένες ανάγκες του μετοχίου για νερό (εικ. 2). Ο μετοχιακός ναός βρίσκεται σε μικρό λοφίσκο νότια του συγκροτήματος, κτίστηκε το 1867⁵⁷ και αρχικά αφιερώθηκε στη μνήμη των Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων που είναι και οι προστάτες της μονής. Αργότερα, οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν εκεί⁵⁸, τον αφιέρωσαν στον Άγιο Γεώργιο, προς τιμή της ομώνυμης μονής που υπήρχε στην πατρίδα τους (Αφησιά)⁵⁹. Ανατολικά του ναού, πίσω

ξαν σημαντικό ρόλο στη διάδοση κατασκευαστικών τρόπων και μορφών. Στοιχεία για την κίνηση των συνεργειών κτιστών στη Σιθωνία μας παρέχει επιστολή του Ιερόθεου Αγιοπαυλίτη οικονόμου του μετοχίου Σάρτης, ο οποίος αναφέρει ότι «... δύο των προσληφθέντων κτιστών απεχώρησαν, αντί δε τούτων ο μαστρο-αθανάσιος μεθ' ου συνεβλήθην εύρεν ετέρους τέσσαρας, οτινες δι επιστολής των μοι είχαν δηλώσει ότι θα ήρχοντο ενταύθα να εργασθώσιν όμως ήβελον αποπερατώσει την εν τω Κωνσταντινικώ μετοχίω εργασίαν των...». Σχετικά με την αμοιβή τους αναφέρει ότι «... ουδαμώς συμφέρει αυτώ να εργασθαι αντί 8 γροσίων κατά ήχιν...», αδημοσίευτη επιστολή 3.9.1907 – Α.Μ.Α.Π., Φ.Μ.Σ.Α.

55. Για τα υλικά δόμησης βλ. Σ. Στεφάνου, «Μικρή μη μοναστική αρχιτεκτονική και σύνολα στο Άγιον Όρος», Άγιον Όρος, *Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική*, τόμ. 8, Αθήνα 1991, 69.

56. Στην ίδια τυπολογία με το συγκρότημα της Ξηροποτάμου ανήκουν και τα μετοχιακά συγκροτήματα της μονής Βατοπεδίου στην Ορμύλια (1903) και στη Νέα Τρίγλια (1909) Χαλκιδικής. Είναι δύσκολο προς το παρόν να εκτιμήσουμε αν και κατά πόσο η τελική σύνθεση και εικόνα των συγκροτημάτων αυτών οφείλεται στη σύλληψη κάποιου διπλωματούχου αρχιτέκτονα. Ωστόσο, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι, κατά την ίδια περίοδο, είναι έντονη η δραστηριότητα του αρχιτέκτονα Ξενοφάντα Παιονίδη στη Χαλκιδική και το Άγιον Όρος. Βλ. σχετ. Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, «Ο αρχιτέκτων Ξενοφάντα Παιονίδη και τα έργα του στη Χαλκιδική. Πρώτη παρουσίαση», Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου *Η Χαλκιδική κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας* (Χαλκιδική 1995), Θεσσαλονίκη 1998, 501-534· η ίδια, «Η δραστηριότητα του αρχιτέκτονα Ξενοφάντα Παιονίδη στο Άγιον Όρος στις αρχές του 20ού αιώνα», Πρακτικά Συνεδρίου, *Το Άγιον Όρος στα χρόνια της Απελευθέρωσης*, Θεσσαλονίκη 2013, 297-309.

57. Στον βόρειο εξωτερικό τοίχο του ναού υπάρχει εντοιχισμένη μαρμάρινη κτητορική πλάκα με την χρονολογία «1867».

58. Για την εγκατάσταση προσφύγων στη Σάρτη βλ. Λιλιμπάκη-Σπυροπούλου, *Χαλκιδική*, ό.π. (υποσημ. 8), 212-215.

59. Η Αφησιά ή Οφιούσα (τουρκ.: Ανσα) είναι ένα από τα τέσσερα κατοικημένα νησιά του συμπλέγματος των νησιών του Μαρμαρά.

από το Ιερό Βήμα, σώζεται μικρό κοιμητήριο με οστεοφυλάκιο.

Το κυρίως κτίριο του μετοχίου, η ανέγερση του οποίου ξεκίνησε το 1906⁶⁰ (εικ. 18) και ολοκληρώθηκε το 1907, περιβάλλεται από ένα ψηλό, λιθοκτιστο περιτείχισμα («μπαρμπακά», εικ. 19). Η είσοδος στην αυλή γίνεται από μεγάλη δίφυλλη μεταλλική πόρτα που βρίσκεται στην ανατολική πλευρά (εικ. 20). Στην αυλή, και αριστερά της εισόδου, υπάρχει μικρή δεξαμενή που τροφοδοτεί με νερό μία κρήνη, στην οποία είναι εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα με τα αρχικά της μονής⁶¹. Το βόρειο τμήμα της αυλής καταλαμβάνει ένας μικρός στάβλος για τα υποζύγια στον οποίο σώζονται τα παχινά και οι σιδερένιοι χαλκάδες. Δίπλα στον στάβλο υπάρχει ένα μικρό μαγειρείο και ο φούρνος. Στη δυτική πλευρά του αυλόγυρου ακριβώς απέναντι από την ανατολική είσοδό του υπάρχει μικρή βοηθητική είσοδος, στο νότιο τμήμα της οποίας βρίσκεται εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα με τα αρχικά της μονής (Μ.Ε.).

Η είσοδος στο κεντρικό κτίριο γίνεται από τη βόρεια πλευρά. Πρόκειται για ένα διώροφο κτίριο που, εξαιτίας της υψομετρικής διαφοράς, γίνεται στο νότιο τμήμα του τριώροφο. Το κτίριο αυτό χρησίμευε ως κατοικία του οικονόμου μοναχού και της συνοδείας του. Πάνω από το υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου υπάρχει εντοιχισμένη μαρμάρινη ενεπίγραφη κτητορική πλάκα η οποία αναφέρεται: *ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΤΟΔ' ΕΚ | ΒΑΘΡΩΝ ΔΑΠΑΝΗ ΤΗΣ | ΕΝ ΑΘΩ ΎΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΥ | 1907*⁶² (εικ. 21). Στον πρώτο όροφο, διατάσσονται σε δύο σειρές εκατέρωθεν αξονικού διαδρόμου επτά δωμάτια, τα δύο εκ των οποίων με τζάκι, ένας χώρος υποδοχής – αρχονταρίκι, ένα μαγειρείο, ένας χώρος υγιεινής και ένας μικρός χώρος που χρησίμευε ως φαρμακείο. Στη δυτική πλευρά, μεγάλη ξύλινη κλίμακα οδηγεί στον δεύτερο όροφο, στο κεντρικό τμήμα του οποίου εκτείνεται μεγάλη αίθουσα σε σχήμα σταυρού, η οποία διαθέτει περίτεχνη ξύλινη οροφή με ρόδακα⁶³ (εικ. 22). Προέκταση της αίθουσας ο διάδρομος που οδηγεί σε εξώστες σε βορά, νότο και ανατολή. Και στον δεύτερο όροφο, εκατέρωθεν αξονικού διαδρόμου, διατάσσονται σε δύο σειρές επτά δωμάτια, ένα

60. Σύμφωνα με μία από τις κτητορικές επιγραφές του κτιρίου, η οποία είναι εντοιχισμένη στην ανατολική πλευρά του, οι εργασίες ξεκίνησαν στις 12 Ιουνίου του 1906 (ΑΡΧΗ / ΙΟΥΝΙΟΥ / 12 / 1906).

61. Η κτητορική πλάκα είναι διακοσμημένη με το σύμβολο του σταυρού, δεξιά και αριστερά του οποίου υπάρχουν τα σύμβολα του Πάθους, η λόγχη και ο κάλαμος με τον σπόγγο. Πιο κάτω ανάγλυφα τα αρχικά Μ[ονή]. Ξ[ηροποτάμου]. Το κάτω μέρος της πλάκας διακοσμείται με φυτικά μοτίβα, στα οποία κυριαρχούν φυλλοφόροι κλάδοι.

62. Πα τα εγκαίνια του μετοχιακού συγκροτήματος, μας ενημερώνει επιστολή που υπογράφει ο Ιερόθεος Αγιοπαυλίτης από το μετόχι της Σάρτης, ο οποίος αναφέρει ότι «...ελθόντες δύο προϊστάμενοι της Ι. μονής Ξηροποτάμου προς εγκαίνιασμόν του ενταύθα νεοδημένου μετοχίου των...», αδημοσίευτη επιστολή 3.9.1907 – Α.Μ.Α.Π., Φ.Μ.Σ.Α. Λαμβάνοντας υπόψη την πρώτη κτητορική επιγραφή που τοποθετεί την έναρξη των εργασιών του κεντρικού κτιρίου τον Ιούνιο του 1906 και την προαναφερθείσα επιστολή για τα εγκαίνια του κτιρίου, συμπεραίνουμε ότι οι εργασίες του ολοκληρώθηκαν σε 15 περίπου μήνες.

63. Για τη διακόσμηση ταβανιών με ρόδακα βλ. ενδεικτικά Ν. Κ. Μουτσόπουλος, «Καστοριά», *Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Μακεδονία Α'*, Αθήνα 1990, 143-147. Α. Ξενάριου-Μανασσή, «Αρναία», *Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Μακεδονία Β' - Θράκη*, Αθήνα 1991, 54-55. Φουντάς, «Η αρχιτεκτονική των αγιορειτικών κελιών», ό.π., 52-53. Γ. Κίζης, *Πηλιορείτικη οικοδομία. Η αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο από τον 17ο στον 19ο αι.*, Αθήνα 1994, 243-251.

εργαστήριο, μαγειρείο και χώροι υγιεινής. Σε ένα από τα ανατολικά δωμάτια υπάρχει ξύλινο κοχλιωτό κλιμακοστάσιο που οδηγεί στη σοφίτα. Η είσοδος στο υπόγειο, το οποίο χρησίμευε ως αποθηκευτικός χώρος, γίνεται από τη νότια πλευρά. Πρόκειται για έναν ενιαίο (χωρίς διαχωριστικούς τοίχους) ευρύχωρο και εντυπωσιακό χώρο, χάρη στις μεγάλες λιθόκτιστες κολώνες που στηρίζουν το κτίριο. Ξύλινη εσωτερική κλίμακα ενώνει το υπόγειο με το ισόγειο (εικ. 23).

Περιμετρικά του κεντρικού κτιρίου οικοδομήθηκαν τα βοηθητικά κτίσματα⁶⁴. ΒΑ βρίσκονται, μισογκρεμισμένα σήμερα, ο μεταξώνας⁶⁵, ο στάβλος για τα μεγάλα ζώα και ένα διώροφο εργατόσπιτο με πέντε δωμάτια στον όροφο και ενιαίο ισόγειο χώρο. Δυτικά υπήρχε το σιδηρουργείο⁶⁶, ΝΔ σώζεται, σε ερειπιώδη κατάσταση, το βαγεναρείο, κτίσμα του 1896⁶⁷, και νότια ένα εργατόσπιτο και το λαδαρείο του μετοχίου (εικ. 24).

Στο πλαίσιο της ίδιας μετοχιακής εκτάσεως της μονής Ξηροποτάμου, συμπεριλαμβάνονταν και δύο άλλοι κτιριακοί πυρήνες, ο ένας στο Πλατανίτσι, με διώροφο οίκημα τεσσάρων δωματίων, φούρνο και υδρόμυλο⁶⁸ (εικ. 25), και ο άλλος στον Αρμενιστή⁶⁹ με οίκημα αποτελούμενο από δύο δωμάτια⁷⁰.

Συμπερασματικά μπορούμε να σημειώσουμε ότι η έρευνα και η μελέτη της αρχιτεκτονικής των μετοχίων του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι μας παρέχει πολύτιμα στοιχεία για την κατοικία που στεγάζει τον καλογερίκο τρόπο ζωής και πιο συγκεκριμένα εκείνον του μετοχιάρη. Εξάλλου, επειδή το μετοχιακό συγκρότημα, ως ένα είδος κελλιού εκτός Αγίου Όρους, εξυπηρετεί αυτοτελώς το «κατοικείν»⁷¹, κατ' αυτόν τον τρόπο εντάσσεται σαν ειδική περίπτωση στο ευρύτερο θέμα της παραδοσιακής κατοικίας.

Τέλος, θα πρέπει να τονίσουμε ότι μόνο μετά την ειδολογική και χρονολογική κατάταξη και μελέτη ενός στατιστικά επαρκούς αριθμού παραδειγμάτων, όχι μόνο της Σιθωνίας, αλλά ολόκληρης της Χαλκιδικής χερσονήσου, θα προκύψουν αξιόπιστα συμπεράσματα, δηλαδή εξελικτικά σχήματα των μετοχιακών συγκροτημάτων με περίβολο.

64. Η γεωγραφική διασπορά της αρχιτεκτονικής των μετοχίων, το πλήθος των κτιρίων που αριθμεί καθώς και η ποικιλία των διαφορετικών αναγκών που εξυπηρετούσε, δεν επιτρέπουν στα πλαίσια της παρούσης τυπολογικές κατατάξεις, παρά μόνο την απαρίθμηση των διαφορετικών κατηγοριών κτιρίων, σε σχέση με το είδος της χρήσης τους και τον τρόπο που την εξυπηρετούσαν.

65. Για τη σπηροτροφία στη Χαλκιδική βλ. Ε. Α. Χεκίμογλου, «Μετάξι και ζώα: Η οικονομική κρίση του 1911 στη Χαλκιδική», *Χρονικά της Χαλκιδικής*, παράρτημα, *Η Χαλκιδική κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας*, Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1998, 535-549.

66. Για την αρχιτεκτονική των σιδηρουργείων στο Άγιον Όρος βλ. Π. Μ. Κουφόπουλος - Σ. Β. Μαμαλούκος, *Αγιορειτική μεταλλοτεχνία από τον 18ο στον 20ό αιώνα*, Αθήνα 1997, 72-75, 77-83.

67. Σε λίθινη πλάκα εξωτερικά της ΒΑ γωνίας του κτιρίου υπάρχει ανάγλυφη η χρονολογία «1896».

68. Μελισσιδής - Μαγαλιά, *Η Συκιά*, ό.π., 52. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί*, ό.π., τ. Α', 234-236 και τ. Β', 193. Λιλιμπάκη-Σπυροπούλου, *Χαλκιδική*, ό.π., 213. Όλα τα κτίρια σήμερα είναι σε ερειπιώδη κατάσταση.

69. Λιλιμπάκη-Σπυροπούλου, ό.π., 213.

70. Σήμερα δε σώζεται τίποτα από τα μετοχιακά κτίρια.

71. Φουντάς, «Η αρχιτεκτονική των αγιορειτικών κελιών», ό.π., 39.

Nikos Mertzimekis

Metochia of Athonite monasteries in Sithonia Chalkidiki: Introduction for a typological and topographical approach of building complexes of the 19th century

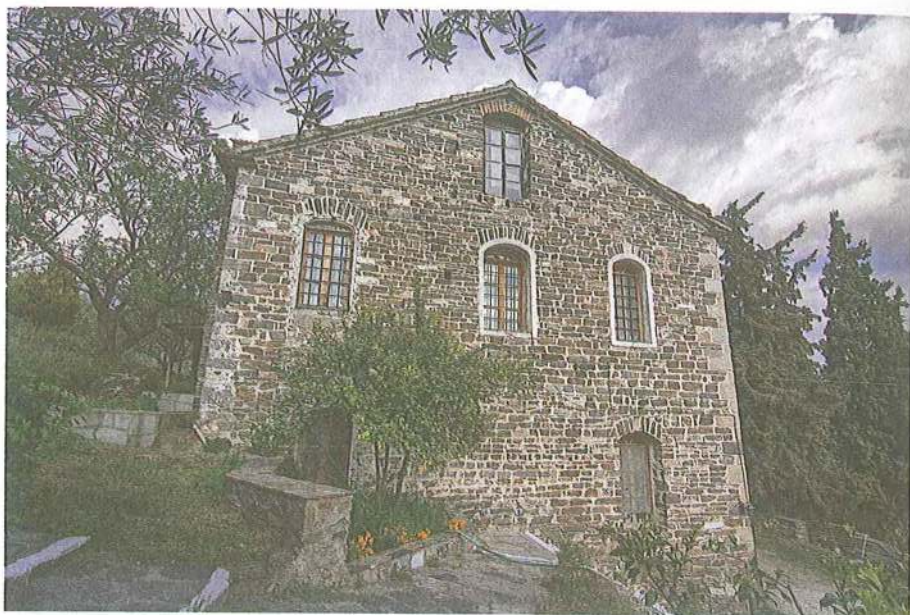
The present study reveals the first results of a survey designed to typological and topographical approach of building complexes of Metochia of Athonite monasteries in peninsula Sithonia in Chalkidiki in the 19th century. The main part of our information is drawn from fieldwork on the remains of building complexes of Metochia. Another source of information was the photographic archives of Athonite monasteries and private collections, as well as the photographic archive of Ephorate of Antiquities of Chalkidiki and Mount Athos. Finally, significant, data was collected from the archives of the monasteries, which in conjunction with the oral testimonies of residents of each area (former commissioners of the monasteries, rangers, workers, etc.) enlighten our research, which, as a matter of fact, continues. The building complexes of Metochia are associated with secular architecture of their time, as they can cover from the aspect of daily life, all the needs that a traditional home has: sleep, nutrition, production and storage of goods, etc. This view is confirmed in Sithonia Chalkidiki from residues building complexes of 19th cent., as is Metochia of monasteries of Xeropotamou in Sarti, Pantocrator in Azapiko, Koutloumousiou in Sykia, Kastamonitou in Tripotamos, Gregoriou in Neos Marmaras, etc.

Εικ. 1 Μετοχιακό συγκρότημα Μ. Παντοκράτορος στο Αζάπικο

Εικ. 2 Μετοχιακό συγκρότημα Μ. Ξηροποτάμου στη Σάρτη

Εικ. 3 Κτίριο στο μετοχιακό συγκρότημα Μ. Γρηγορίου στο Ν. Μαρμαρά

Εικ. 4 Οίκημα οικονόμου μετοχίου Μ. Αγίου Παντελεήμονος στη Συκιά

Εικ. 5 Χάρτης της Σιθωνίας Χαλκιδικής με τις θέσεις των υφιστάμενων μετοχικών κτιρίων 19ου – αρχές 20ού αι.

Εικ. 6 Οίκημα οικονόμου μετοχίου Μ. Διονυσίου στη Συκιά

Εικ. 7 Ερειπιώνας μετοχιακών κτιρίων Μ. Κουτλουμουσίου στη Συκιά

Εικ. 8 Καλύβα μετοχίου Μ. Ζωγράφου στον Προφήτη Ηλία Συκιάς

Εικ. 9 Ερειπιώνας μετοχιακών κτιρίων Μ. Δοχειαρίου στα όρια Σάρτης - Συκιάς

Εικ. 10 Ερειπιώνας μετοχιακών κτιρίων Μ. Σίμωνος Πέτρας στη Συκιά

Εικ. 11 Μετοχιακό συγκρότημα Μ. Κασταμονίτου στον Τριπόταμο

Εικ. 12 Μεταξώνας μετοχίου Μ. Διονυσίου στο Καλαμίτσι (1914)

Εικ. 13 Μετοχιακός ναός Ζωοδόχου Πηγής Μ. Αγίου Παύλου στη Σάρτη (1852)

Εικ. 14 Μετοχιακός ναός Αγίου Γεωργίου Μ. Ζηροποτάμου στη Σάρτη (1867)

Εικ. 15 Μετόχι Μ. Μεγ. Λαύρας στη Συκιά. Παρεκκλήσι στο οίκημα του οικονόμου (σήμερα δεν υφίσταται – φωτ. 1980)

Εικ. 16 Παρεκκλήσι στο μετόχι Μ. Διονυσίου στη Συκιά (φωτ. 1990)

Εικ. 17 Μετόχι Μ. Ζηροποτάμου στη Σάρτη. Νότια πλευρά κεντρικού κτιρίου

Εικ. 18 Μετόχι Μ. Ξηροποτάμου στη Σάρτη. Κτητορική επιγραφή κεντρικού κτιρίου

Εικ. 19 Μετόχι Μ. Ξηροποτάμου στη Σάρτη. Περιτείχιμα και ΝΑ πλευρά κεντρικού κτιρίου

Εικ. 20 Μετόχι Μ. Ξηροποτάμου στη Σάρτη. Ανατολική είσοδος συγκροτήματος

Εικ. 21 Μετόχι Μ. Ξηροποτάμου στη Σάρτη. Κτητορική επιγραφή κεντρικού κτιρίου

Εικ. 22 Μετόχι Μ. Εηροποτάμου στη Σάρτη. Ταβάνι 1ου ορόφου κεντρικού κτιρίου

Εικ. 23 Μετόχι Μ. Εηροποτάμου στη Σάρτη. Κλιμακοστάσιο υπογείου κεντρικού κτιρίου

Εικ. 24 Μετόχι Μ. Εηροποτάμου στη Σάρτη, Βαγεναρείο (1896)

Εικ. 25 Μετόχι Μ. Εηροποτάμου στο Πλατανίτσι, Υδρόμυλοι